

Дидактичні принципи підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку

Юрій СКИБА,

кандидат біологічних наук, докторант кафедри педагогіки і психології
вищої школи НПУ імені М.П. Драгоманова

Одним з найважливіших завдань сучасної педагогічної науки є створення нових програм, які за своїм змістом і спрямованістю відповідають стратегії збалансованого розвитку, сприяють демократизації, гуманізації процесу навчання й виховання, модернізації системи професійної освіти.

Педагогіка у своєму розвитку має спиратися на теоретичні знання і практичний досвід народу в галузі навчання і виховання, його педагогічні знахідки, вітчизняні та зарубіжні досягнення наукової думки. Проте сьогодні значна кількість науковців, політиків, державних та освітніх діячів стурбовано констатує відрив освіти і навчання від потреб суспільства, зокрема і в підготовці спеціалістів-екологів. З огляду на це, особливої актуальності набуває потреба у реформуванні системи підготовки екологів відповідно до принципів збалансованого розвитку.

Аналіз наукової та науково-педагогічної літератури показує, що проблема управлінської діяльності належить до категорії міждисциплінарних наукових проблем, тобто є предметом дослідження багатьох наук. Зокрема, П.К. Анохін, І.А. Зязюн, І.І. Смоліков, Г.П. Щедровицький та ін. обґрунтували з філософського погляду методологічні основи понятійного апарату, критерії, принципи і структуру управлінської діяльності. О.Л. Ємельянов досліджував проблему ефективності управління виробництвом, рівнів професіоналізму в соціально-економічному ракурсі. У працях А.М. Бандурки, Л.М. Карамушки, О.І. Кульчицької, С.Г. Москвичева, В.В. Рибалки та ін. виокремлюються такі напрями, як психологічне забезпечення управлінської діяльності, особистісний потенціал керівника, психологізація процесу підготовки студентів до управлінської діяльності з урахуванням її специфіки, гуманізація професійної підготовки управлінських кадрів.

Проблеми управління освітою знайшли відображення в наукових розвідках В.П. Андрущенка, В.І. Бондаря, В.М. Вакуленко, О.Г. Романовського, Л.Л. Товажнянського, В.І. Лугового, Л.М. Карамушки,

В.І. Маслової, В.В. Олійника, В.С. Пікельної та ін. Зокрема, В.М. Вакуленко виділяє типи і рівні прийняття управлінських рішень, типи ідеології управління в сфері освіти та розкриває основні принципи організації освітнього середовища менеджера освіти [3, с. 36]. У дослідженні Т.О. Дмитренко та К.В. Ярьєско обґрунтовано багаторівневий характер системи управління навчальним закладом. На думку авторів, основу функціонування системи мають становити принципи професійної спрямованості, природовідповідності, гуманізації, перспективності управління, що забезпечить поступовий перехід від прямого управління, співуправління до самоуправління [6, с. 34].

Такими науковцями, як Л.Г. Мельник, С.М. Степаненко, М.А. Хвесик, В.І. Карамушка та ін., здійснені цінні, ґрунтовні напрацювання щодо мети, завдань, способів реалізації освіти збалансованого розвитку, проте в їхніх працях не розкрито дидактичні принципи підготовки спеціалістів-екологів до управлінської діяльності в умовах збалансованого розвитку, що, на нашу думку, є актуальним.

Метою статті є добір та обґрунтування дидактичних принципів підготовки спеціалістів-екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку.

Розроблення наукових основ професійної підготовки є одним із важливих завдань професійної педагогіки і охоплює: аналіз теоретичних передумов, що визначає основу концепції; встановлення чинників для побудови системи принципів змісту освіти і процесу професійної підготовки; проектування вимог до способів їх реалізації; визначення способів реалізації принципів у процесі професійної підготовки; здійснення їх експериментальної перевірки [1, с. 42].

У програмі підготовки спеціалістів-екологів окреслено шляхи демократизації, інтеграції і гуманітаризації багатогранного процесу навчання та освіти відповідно до стратегії збалансованого розвитку. При створенні та розробленні програми підготовки екологів до управлінської діяльності ми виходили з того, що загальнолюдські ідеї, цінності, зокрема стратегія збалансованого розвитку, повинні формуватися з огляду на міжнародні стандарти і принципи та мати національне вираження і втілення, національні шляхи свого подальшого розвитку, що забезпечує можливість збереження своєї автентичності в період поглиблення глобалізаційних процесів [2].

Світовий педагогічний досвід переконливо показує, що знання закономірностей збалансованого розвитку, його принципів, способів оцінювання, прогнозування і шляхів збереження людства повинні бути «серцевиною» підготовки фахівців різних напрямів, зокрема й екологів. Тому, на нашу думку, у більшості програм з навчальних дисциплін освіта збалансованого розвитку як інтегрована галузь знання і система знань про екологію, економіку, політику та соціум має бути пріоритетною, домінантною.

Розкриємо лише деякі основні шляхи вирішення цього питання. У наявних навчальних планах і програмах підготовки забувалося, недооцінювалося чи просто нехтувалося те, що для розв'язання сучасних екологічних проблем необхідно творчо використовувати можливості й принципи стратегії збалансованого розвитку, оскільки ця стратегія розкриває основну мету, завдання, засоби та способи реалізації й основні напрями діяльності щодо вирішення різних завдань. Тому формування знань, вмінь та навичок управлінської діяльності в умовах збалансованого розвитку необхідно здійснювати упродовж усього терміну навчання на засадах системного та інтегративного підходів.

У програмі підготовки мають утверджуватися шляхи гармонізації взаємовідносин у системі «природа – людина – суспільство». Адже очевидно, що без природного середовища людина існувати не може, вирішення екологічних суперечностей можливе тільки шляхом гармонізації взаємовідносин людини і природи, а оскільки екологічні суперечності мають свої соціальні і гносеологічні причини, розвиваються у перетворювальній і пізнавальній сферах, торкаються етичних та естетичних аспектів діяльності, гармонізація взаємовідносин людини і навколишнього середовища повинна бути проведена на декількох рівнях: природоперетворювальному, пізнавальному і особистісному.

Академік В.І. Бондар обґрунтував такі принципи навчання для вищої школи, як науковість; всебічність; зв'язок з життям; диференціація; систематичність; взаємозв'язок між навчальними предметами; доступність [там само]. Фахівець у галузі професійної освіти С.Я. Батишев виділив такі дидактичні принципи: відповідність змісту професійно-технічного навчання рівню розвитку виробництва та

основним формам кооперації праці; науковість; систематичність і доступність; єдність практичного (виробничого) навчання і виробничої праці [1, с. 45]. Академік РАН А.П. Беляєва пропонує у професійній освіті використовувати принципи гуманізації; науковості; політехнічності; систематичності й доступності; єдності й взаємозв'язку загальної політехнічної і професійної освіти; комплексності міжпредметних зв'язків; професійної мобільності; стабільності й динамічності; інтеграції і диференціації [там само, с. 86]. Крім наведених принципів, професор С.Д. Рудишин визначає принципи міжпредметності; інтегративності; системності та узгодженості у розробленні змісту підготовки екологів [8, с. 142].

Обґрунтовуючи систему екологічної освіти студентів у вищих навчальних закладах, О.В. Гаврилов і Л.О. Гаврилова виокремили такі дидактичні принципи: науковості; гуманізації; системності; доступності; гнучкості; єдності; взаємозв'язку загальної, політехнічної та екологічної освіти; діяльнісної спрямованості екологічної освіти; уніфікації [4].

У сучасній дидактиці усталілося положення, що принципи навчання історично конкретні й відображають нагальні суспільні потреби. Під впливом соціального прогресу і наукових досягнень, накопичення досвіду педагогічної діяльності принципи навчання видозмінюються, удосконалюються. Відбувається перебудова змісту принципів, що зберегли своє значення в нових умовах, і з'являються нові принципи, в яких відображаються сучасні вимоги суспільства до навчання [5, с. 109].

Аналіз системи навчання екологів дав змогу визначити традиційні та сучасні дидактичні принципи, що є основними у формуванні мети і реалізації завдань підготовки екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку.

В.П. Головенкін виокремлює сім провідних принципів навчання студентів, а саме: науковості; системності, систематичності й послідовності; доступності; наочності; свідомості й активності; зв'язку теорії з практикою; єдності колективного та індивідуального [там само, с. 109–137]. Поділяючи думку науковця, ми обґрунтовано конкретизуємо ці принципи для підготовки екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку.

Принцип науковості розглядається В.П. Головенкіним як провідний, що спирається на зв'язок науки і навчального предмета чи сукупності предметів, передбачає ознайомлення студентів з об'єктивними науковими фактами, проблемами, законами й закономірностями і має на меті забезпечення формування цілісного наукового світогляду. Науковість навчання у ВНЗ передбачає підготовленість студента до професійної діяльності на рівні сучасних досягнень науки і техніки, володіння ними новітніми методами наукових досліджень. Забезпечення цього принципу досягається постійним уведенням у зміст навчання новітніх досягнень науки, формуванням умінь здійснювати аналіз і синтез,

бачити проблему в різних аспектах, порівнювати і пропонувати альтернативні варіанти можливих рішень.

Принцип системності, систематичності й послідовності відображає логіку побудови і послідовності формування системних знань про довкілля, відповідних умінь і навичок у визначеному порядку та в певній системі, коли кожен з елементів навчального матеріалу, спираючись на вже засвоєний, є підґрунтям для вивчення нового. Реалізація цього принципу, з огляду на проблему нашого дослідження, здійснюється за допомогою структурно-логічної схеми побудови навчального плану шляхом послідовного впровадження підходів збалансованого розвитку в навчальні дисципліни підготовки фахівців. У навчальній дисципліні відображається взаємозв'язок окремих тем програми, видів занять, їх послідовність, зв'язок з темами інших навчальних дисциплін. Крім того, формування знань, умінь та навичок здійснюється відповідно до стратегії освіти збалансованого розвитку.

Принцип доступності навчання впливає як з вимог, сформованих багатовіковою практикою, так і з закономірностей організації та здійснення дидактичного процесу відповідно до рівня розвитку студентів. Відповідно до проблеми дослідження, цей принцип реалізується шляхом взаємозв'язку форм організації навчального процесу, застосування педагогом методів навчання та умов здійснення процесу навчання. Навчання на оптимальному рівні труднощів позитивно впливає на його темпи й ефективність та якість знань.

Принцип наочності – в основу цього принципу покладено наукові закономірності сприйняття органами чуття різних подразників. Оскільки орган зору сприймає у п'ять разів більше інформації, ніж тактильні органи, то безпосереднє спілкування студентів з об'єктами та явищами довкілля на всіх етапах навчання сприяє розвитку їхнього наочно-образного й абстрактно-логічного мислення. У процесі формування навичок управлінської діяльності у майбутніх спеціалістів-екологів принцип наочності реалізується під час ознайомлення зі структурно-логічними схемами організації екологічного управління на рівні держави, окремої галузі народного господарства, корпорації, промислового виробництва, здійснення наукових досліджень у ході навчальних та виробничих практик, у самостійній постановці й виконанні навчальних і творчих проектних завдань та розробленні презентаційних матеріалів.

Принцип свідомості й активності особистості відображає активну роль особистості під час засвоєння знань, які здобуваються завдяки інтенсивній, напруженій розумовій діяльності. Пізнавальна активність студента є важливим чинником процесу навчання і справляє вирішальний вплив на темп, глибину і міцність засвоєння навчального матеріалу. Реалізація цього принципу в наших дослідженнях здійснювалася шляхом мотивації навчання, організації навчально-виховного процесу та управління

пізнавальною діяльністю студента. З метою підвищення активності особистості постійно оприлюднювалися навчальні досягнення студентів та відбувалося відзначення кращих. Оскільки особистість соціальна, будь-який успіх, будь-яке досягнення є для неї значущими лише у порівнянні з досягненнями інших. Процес навчання і виховання має здійснюватися інтегровано, впливаючи на всі сфери психіки студента: інтелектуальну, емоційну, вольову і діяльну, і спрямовуватись на гармонійний розвиток особистості, коли поєднуються раціональні й емоційні основи у ставленні до навколишнього середовища. Розумова діяльність має узгоджуватись з емоційною розвиненістю особистості. Для активної участі у розв'язуванні екологічних проблем у цей процес включаються акти вибору, боротьба мотивів, прийняття екологічно доцільного рішення, що стосуються вольової сфери.

Принцип зв'язку теорії з практикою визначає зміст, завдання, форми і методику реалізації здобутих знань студентів у практичній навчально-пізнавальній і дослідницькій діяльності, конкретній природоохоронній та еколого-просвітницькій роботі, тим самим сприяє розвитку пізнавальної самостійності й творчої активності особистості. У підготовці спеціалістів-екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку практична професійна спрямованість реалізується шляхом впровадження практичних завдань і задач у ході проведення практичних і лабораторних занять, самостійної постановки і вирішення навчальних завдань під час навчальних і виробничих практик, проведення навчального експерименту екологічної спрямованості, підготовки дослідницьких проектів тощо.

Принцип єдності колективного та індивідуального спрямований на подолання об'єктивних суперечностей між індивідуальним характером навчальної діяльності студента, тобто індивідуальним способом засвоєння знань і вмінь у процесі навчання, та колективним характером професійної праці, що потребує обміну її продуктами, міжособистісного спілкування і взаємодії.

З огляду на проведені дослідження, ми вважаємо, що загальні дидактичні принципи підготовки екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку потрібно доповнити *принципом культуровідповідності*, оскільки цей принцип, на думку академіка О.В. Сухомлинської, відображає відповідність навчання і виховання дітей та молоді національно специфічній, соціально, культурно орієнтованій матриці народу та є способом долучення до загальнолюдської культури як універсальної системи пристосування людського суспільства до різноманітних умов природного і соціального середовища. Принцип культуровідповідності має пронизувати всю педагогічну діяльність, входить складовою у зміст і методику навчання та виховання дітей [9, с. 443].

Реалізація принципу культуровідповідності полягає у підвищенні екологічної культуромісткості

змісту навчальних предметів (екологізації навчальних предметів), зокрема, шляхом виокремлення і розгляду екологічних проблем сучасної соціокультурної діяльності людини, способів їх розв'язання, самостійної постановки і вирішення навчальних завдань студентами, послідовної наскрізної екологізації педагогічної діяльності викладача і навчально-пізнавальної діяльності студентів.

У логічному зв'язку та єдності з загальними дидактичними принципами, на нашу думку, доцільним є виокремлення специфічних принципів підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах на засадах збалансованого розвитку: міждисциплінарності; взаємозв'язку краєзнавчого, регіонального, національного та глобального підходів до розкриття екологічних проблем; управлінської прогностичності; гуманізації відносин між людиною та навколишнім середовищем; діяльнісного принципу.

Принцип міждисциплінарності визнається провідним у екологічній підготовці. Він забезпечує умови для ефективного усвідомлення студентами єдності та взаємозв'язку соціокультурного й соціо-природного середовища у процесі вивчення інтегрованих курсів і має на меті сприяти усвідомленню ними цілісності природи [7, с. 236–237].

Реалізація принципу міждисциплінарності, відповідно до нашого дослідження, відбувалася шляхом розгляду навколишнього середовища у природній та антропогенній цілісності в усіх її аспектах – екологічному, політичному, економічному, культурному, правовому та естетичному. Принцип спрямований на те, щоб забезпечити розуміння студентами нерозривності всіх складових природного середовища. Концептуальними поняттями цього принципу є: універсальна цінність природи для людини; забезпечення комплексного підходу до розкриття екологічних проблем, що спирається на міжпредметний зв'язок у навчанні; максимальне використання можливості кожної навчальної дисципліни в розкритті проблем збалансованого розвитку відповідно до логіки і структури. Цей принцип дає змогу, з одного боку, торкнутися широкого кола екологічних, соціальних, економічних проблем і шляхів їх розв'язання, з іншого – зосередити увагу молоді на безпосередніх зв'язках, що їх об'єднують, незважаючи на відмінності навчальних дисциплін, в яких знання зі збалансованого розвитку знаходять своє відображення. Він забезпечує взаємозв'язок усіх елементів змісту навчання, цілісної системи знань про природу, суспільство, виробництво та пов'язаних з ними проблем.

Використання *принципу взаємозв'язку краєзнавчого, регіонального, національного та глобального підходів до розкриття екологічних проблем* у навчальному процесі орієнтує на цілісне сприймання виявів проблем довкілля. Принцип передбачає формування у студентів потреби екологічно грамотної поведінки у повсякденному житті. Знання місцевих проблем та шляхів їх розв'язання є своєрідною

мотивацією для дотримання екологічно доцільної поведінки в довкіллі. Ґрунтовне опанування екологічних знань, усвідомлення тісного взаємозв'язку між усіма рівнями організації навколишнього середовища забезпечують розуміння того, що розв'язання глобальних проблем навколишнього середовища необхідно починати з місцевості безпосереднього проживання. Виникнення багатьох локальних екологічних проблем залежить переважно від поведінки людей, які мешкають і працюють у цій місцевості.

Принцип управлінської прогностичності, або аналіз поточного і майбутнього стану проблеми, зосереджується на необхідності формування у студентів уміння передбачати можливі наслідки діяльності, що пов'язані з перебудовою довкілля. Метою застосування принципу є розвиток аналітичних здібностей молоді, опанування нею методів наукових досліджень (аналізу, синтезу, сходження від абстрактного до конкретного і навпаки тощо); збалансоване поєднання теоретичних знань і практичного досвіду, що позитивно впливає на загальний інтелектуальний розвиток молоді людини; прийняття екологічно доцільних рішень, побудованих на засадах збалансованого розвитку; широка ерудиція і ґрунтовна професійна підготовка. Науково обґрунтоване передбачення екологічної ситуації спирається на реальні умови соціально-економічного розвитку з урахуванням особливостей локального, регіонального і глобального характеру, сприяє формуванню свідомості, нових тенденцій у ставленні до природи, пов'язаних з повсякденною турботою про майбутнє людини, її здоров'я і добробут. Відповідальне ставлення до довкілля і прийняття екологічно виважених рішень щодо нього, тобто узгодження їх з чинними юридичними документами (законами, постановами), етичними нормами поведінки, мають базуватися на розумінні універсальної цінності природи для суспільства та окремої людини.

Принцип гуманізації відносин між людиною та навколишнім середовищем передбачає виховання людини на засадах загальнолюдських цінностей; формування особистості з новим типом мислення, життєва позиція якої спрямована на збереження всього суцього на планеті, порятунку людства від катастроф. Положення цього принципу віддзеркалюють світоглядні, етичні та діяльнісні аспекти освіти збалансованого розвитку; глибинні основи моральної поведінки у навколишньому середовищі та єдність пізнавальної, ціннісної й вольової сфер свідомості людини, тобто знань, переконань, ставлення, діяльності. Поєднання наукових знань і чуттєвого сприймання довкілля сприяє розвитку емоцій, викликає естетичні переживання і прагнення до практичних дій. Цей принцип передбачає актуалізацію проблеми формування загальнолюдських моральних якостей, що пов'язані з культурою поведінки у природному середовищі та ставленням людини до людини і довкілля. Розвиток гуманних рис особистості можливий тільки за умови гармонізації

взаємовідносин людини з навколишнім середовищем. Засвоєння молоддю морально-етичних норм ставлення до довкілля й водночас набуття практичних навичок та вмій природоохоронного характеру, гуманного ставлення до різних форм і виявів життя стимулює особисту участь в оптимізації відносин у системі «природа – людина – суспільство». Опанування студентами гуманістично орієнтованих цінностей визначається як необхідна умова розвитку екологічної культури.

Реалізація діяльнісного принципу сприяє проникненню в суть навчання як специфічного виду діяльності, компонентами якої є цілепокладання, ціледійснення і ціледосягнення. Завдяки цьому принципу осмислено засвоюється основна теоретична інформація, яка передбачена програмою, а компоненти процесу навчання наповнюються відповідним змістом.

Варто зазначити, що наявні програми і посібники зі збалансованого розвитку виконують переважно одну функцію – відображення стратегії у системі дидактичних понять і категорій. Нова програма має розширити функції не тільки дидактичних категорій, а й самого процесу навчання, його змісту та методів. У ній передбачено посилення конструктивно-аналітичної, перетворювальної функцій стратегії, її теоретичне ядро максимально наблизиться до практики проектування і моделювання оптимальних варіантів навчання у ВНЗ. Цим самим буде ліквідовуватися існуючий розрив між теорією освіти і навчання та її практичним творчим застосуванням у процесі професійної діяльності.

Отже, для успішної підготовки спеціалістів-екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку необхідно використовувати як загальнопедагогічні дидактичні, так і специфічні принципи. Їх упровадження у програму підготовки майбутніх екологів сприятиме теоретичному засвоєнню компонентів стратегії збалансованого розвитку, розумінню їх взаємодії, взаємопроникнення і взаємозалежності у структурі теорії освіти і навчання та практичній реалізації в управлінській діяльності.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є пошук інноваційних управлінських технологій підготовки екологів на засадах збалансованого розвитку.

Література

1. *Беляева А.П.* Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах: метод. пособие / А.П. Беляева. – М.: Высш. шк., 1991. – 208 с.
2. *Бондар В.І.* Дидактика: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 262 с.
3. *Вакуленко В.М.* Методологічні аспекти професійної компетентності менеджера освіти / В.М. Вакуленко // Витоки педагогічної майстерності. – 2011. – Вип. 8. – Ч. I. – С. 36–40.
4. *Гаврилов А.В.* Дидактические принципы экологического образования студентов в высшей школе [Электрон. ресурс] / А.В. Гаврилов, Л.А. Гаврилова. – Режим доступа: www.ecologylife.ru
5. *Головенкін В.П.* Педагогіка вищої школи (андрагогіка): підручник / В.П. Головенкін. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 406 с.
6. *Дмитренко Т.О.* Диференціація та інтеграція в управлінні навчальним закладом / Т.О. Дмитренко, К.В. Ярьсько // Витоки педагогічної майстерності. – 2011. – Вип. 8. – Ч. I. – С. 31–36.
7. *Пустовіт Г.П.* Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: [монографія] / Г.П. Пустовіт. – К.; Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
8. *Рудишин С.Д.* Біологічна підготовка майбутніх екологів: теорія і практика: [монографія] / С.Д. Рудишин. – Вінниця: Темпус, 2009. – 394 с.
9. *Сухомлинська О.В.* Культуровідповідність / О.В. Сухомлинська // Енцикл. освіти. – К., 2008. – С. 442–443.

Анотації

Юрій СКИБА

Дидактичні принципи підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку

У статті розкрито сутність методики використання загальних дидактичних принципів та обґрунтовано доцільність впровадження специфічних принципів у процесі підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку.

Ключові слова: дидактика, принципи, управлінська діяльність, майбутні спеціалісти-екологи, збалансований розвиток.

Юрій СКИБА

Дидактические принципы подготовки будущих экологов к управленческой деятельности на основе сбалансированного развития

В статье раскрывается сущность методики использования общих дидактических принципов и обоснована целесообразность внедрения специфических принципов в процессе подготовки будущих экологов к управленческой деятельности на основе сбалансированного развития.

Ключевые слова: дидактика, принципы, управленческая деятельность, будущие специалисты-экологи, сбалансированное развитие.

Yuriy SKYBA

Didactic principles of preparing future ecologists to management activities on the basis of sustainable development

The article presents essence of methods of using general didactic principles and justifies expediency of introduction specific principles in the process of preparing future ecologists to management activities on the basis of sustainable development.

Keywords: didactics, principles, management activities, future specialists-ecologists, sustainable development.